

Straipsniai ir pranešimai

ŠVENTOJO BRUNONO MIKROHAGIOGRAFIJOS KLAUSIMAS

Edvardas Gudavičius

Profesorius emeritas
humanitarinių mokslų habilituotas daktaras
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
Tel. 241 63 08
El. paštas: egudav@gmail.com

Brunono Kverfurtiečio hagiografinę legendą sudaro keli šventojo kankinystei (lot. *passionis*) ar jungtiniai gyvenimai ir kankinystei (lot. *vitae et passionis*) skirti kūriniai¹. Šiame straipsnyje mikrohagiografijos (daugiausia naraciniuose šaltiniuose esančių hagiografinio pobūdžio elementų) klausimas keliamas labiausiai telkiantis į šv. Brunono žūties lokalizaciją.

Brunono legendos versijų ištakų klausimas

Tikėtina, kad 1009 m.² Magdeburgo nekrologiume buvo pažymėta Brunono mirtis³.

¹ Šiai temai skirtas darbas šiuo metu yra parengtas spaudai pavadinimu „Du tūkstantis devintieji“ (gali pasikeisti). Nuorodose jis bus žymimas DTD (prireikus, dar nurodant ir skyriaus pavadinimą).

² 1009 metai: šv. Brunono Kverfurtiečio misija. Sudarė, šaltiniotyrimus paaiškinimus ir bibliografiją parengė Inga Leonavičiūtė (Vilniaus universitetas). Vilnius, 2006 (toliau – 1009 metai), p. 75.

³ Ten pat, p. 76: „VII. Idus Mart. Bruno archiepiscopus obiit.“ Linkstama manyti, kad tai buvo padaryta 1009 m. antroje pusėje – Monumenta Germaniae Historica. Libri memoriales et necrologia. Hannover, 1983, nova series, Bd. 2. Die Totenbücher von Merseburg,

Iš mums žinomų šaltinių tai bene seniausias jo žūties užfiksavimas. Vienalaikis ar truputį vėlesnis Kvedlinburgo analų įrašas nurodo tokią pačią Brunono mirties datą (žr. 1-os lentelės 1-ąją poz.). Titmaro kronikos žinutė⁴, sukomponuota kaip trumputė *gyvenimo* ir *kankinystės* santrauka, kai kuriose vietose kartoja Kvedlinburgo analų tekstą (1-a lentelė).

Giminingi tekstai 1-oje lentelėje išspausdinti paryškintu kursyvu. Paprastas kursyvas rodo pažodinių kartojimų, arba neprincipinius (labiausiai stilistinius) pakeitimus⁵. Mūsų temai svarbus paryškintu kursyvu pažymėtas perredagavimas: Kvedlinburgo analų „Lietuva“ Titmaras pakeitė „Prūsija“. Žinant, kad iki tol apie Lietuvą nebuvo užsiminta (bent jau Titmaro regos lauke), jo korekcija nestebina. Ji pasako ir kai ką daugiau: Titmarui ši naujai atsirai-

Magdeburg und Lüneburg. Hrsg. Von G. Althoff und J. Wollasch, p. XXXI.

⁴ Žr. spaudai parengtą pranešimą: Gudavičius E. Titmaro Merzeburgiečio kronikos Brunono Kverfurtiečio žinutė (toliau – TMŽ).

⁵ Tai aptarta TMŽ.

Poz.	Leidiny	Tekstas
1	1009 metai, p. 72	Sanctus Bruno, qui cognominatur Bonifacius, archiepiscopus et monachus, <i>XI suae conversionis anno in confinio Rusciae et Lituae a paganis capite plexus. cum suis XVIII, VII. Id. Martii petiit coelos.</i>
2	1009 metai, p. 82, 84	Fuit quidam Brun nomine, contemporalis et conscholasticus meus, ex genere clarissimo editus, sed divina miseratione pre caeteris parentibus inter filios Dei electus. Hic ab Ida venerabili matre sua unice dilectus magisterio Geddonis philosophi traditur, et omne, quod habere debuit, cum habundancia suggeritur. Huius pater erat Brun, senior egregius et per cuncta laudabilis; amicus mihi consanguinitate et omnibus erat proximus familiaritate. Filius autem eius et equivocus, cum mane ad scolam ire debuisset, antequam ab hospicio exiret, veniam petiit et ludentibus nobis in oratione is fuit. Ocio negocium preposuit et sic fructificans ad maturitatem pervenit. A tercio desideratur Ottone et suscipitur, quem non longe post deserens solitariam quesivit vitam et de opere suo vixit. Is vero post mortem gloriosissimi imperatoris, <i>regnante tunc secundo Dei gratia Heinrico, ad Mersburg veniens benedictionem cum licencia domini papae episcopalem ab eo petiit et eius iussione ab archiepiscopo Taginone consecracionem et, quod ipse detulit huc, pallium ibidem suscepit.</i> Dehinc ob lucrum animae laborem subiit diversae ac grandis viae, castigans corpus inedia et crucians vigilia. Multa a Bolizlavo caeterisque divitibus bona suscepit, quae mox aecclesiis ac familiaribus suis et pauperibus nil sibi retinendo divisit. [...] <i>In duodecimo conversionis ac inclitae conversationis suae anno ad Pruciam pergens, steriles hos agros semine divino studuit fecundare, sed spinis pululantibus horrida non potuit facile molliri. Tunc in confinio predictae regionis et Rusciae cum predicaret, primo ab incolis prohibetur et plus euvangelizans capitur deindeque amore Christi, qui aecclesiae caput est, XVI. Kal. Martii mitis ut agnus decollatur cum sociis suimet XVIII. Corpora tot martirum insepulta iacuerunt, quoad Bolizlavus id comperiens eadem mercatur ac domui suae futurum acquisivit solatum.</i>
3	1009 metai, p. 100	Brun episcopus et monachus a Prucis multis suppliciis afflictus, et manibus pedibusque abscisis, postremo <i>capite plexus. caelos petiit.</i>

dusi nežinomybė yra Prūsijos dalis. Paribį (lot. *confinium*) Titmaras palieka. Kvedlinburgo analistas(-ė) tiesiogiai nepasakė, kurioje ribos pusėje (Rusijoje ar Lietuvoje) žuvo Brunonas. Tokio uždavinio Titmaras lyg ir nesprenžia, bet tai pasakytina tik būtent apie šią teksto vietą (paryškintą kursyva). Jau anksčiau jis buvo pažymėjęs, kad Brunonas vyko į Prūsiją, ir paryškintu šriftu išspausdintos atkarpos pradžioje apie ją kalbama kaip apie viso įvykio vietą (lot.

praedictam regionem). Geriausiai Titmaro sprendimą atskleidžia tolesnis jo pasakojimas (žr. 1-ą lentelę): nužudytų misionierių kūnus išpirkto Lenkijos valdovas, tai rodo jo interesų zoną ir kartu nerodo Rusijos bei jos interesų (apie kuriuos XI a. pradžioje iki šiol dar nieko nepasakė ieškantieji jų poreiškio Lietuvoje).

Pirmojo Lietuvos paminėjimo požiūriu XI–XIII a. vokiečių naratyvistika dar nėra galutinai apžvelgta. Remiantis tuo, ką šiuo metu žinome, galima konstatuoti, kad „kvedlinburginė“ (Titmaro pakoreguota) Prūsija plito: ją naudoja iki 1057 m. tęsia-

⁶ 1-os lentelės 1-oje pozicijoje pateikiamas Kvedlinburgo analų, 2-oje – Titmaro, 3-ioje – Viureburgo kronikos, tekstas (šriftu keitimai mano – E. G.).

ma Viureburgo kronika (žr. pabrauktą 1-os lentelės 3-iosios poz. tekstą), iš pastarosios jau vėliau perima Frutolfas ir Ekehardas⁷. Šių kronikų tekste esantys Titmaro nepanaudoti Kvedlinburgo analų žodžiai (plg. 1-ą lentelę) leidžia manyti, kad jų autoriai tais analais ir naudojami, bet tai jau siejasi ir su klausimu, ar jie mechaniškai perkėlė *Titmaro Prūsiją*, ar patys taip analogiškai koregavo, bet tai spręsti būtų dar per anksti. Titmaro korekcija logiškai kyla iš to meto vokiečių Prūsijos sampratos ir nepamirština, kad savo laiške Henrikui II Brunonas sakosi keliausias į Prūsiją⁸. Visa tai leidžia tvirtinti, kad jau XI a. viduryje galima kalbėti apie Vokietijoje (labiausiai jos naracinėje raštijoje) susiklosčiusią Brunono mikrohagiografiją, lokalizuojančią šventojo žūtį *Titmaro Prūsijos* pagrindu. Kartu galima konstatuoti, kad yra užfiksuota Brunono Kverfurtiečio legendos plitimo tokiu pavidalu atvejų. Visa tai galima pavadinti ir legendos versija (nors apskritai versijų peržiūrėjimo, geriau nesusipažinęs su milžinišku vokiečių, ir ne tik jų, šaltinių palikimu, kol kas nesu linkęs skatinti). Jei jau teko užsiminti apie versiją, tai, nepamirštant tokio įvardijimo sąlyginumo, prisimintina, kad dviejų XI a. hagiografinių šaltinių (Viperto pasakojimo ir Petro Damiano „Šv. Romualdo gyvenimo“ fragmento) jai priskirti negalime. Ne kalbant apie kitką, tai labiau tik *kankinystės* tipo metmenys (ypač Viperto pasakojimas). Vienintelis nepriekaištingas hagiografinis šaltinis yra vėlyvas „Šv. vyskupo ir kankinio Brunono gyvenimas ir kankinystė“ (nepretenduoju pateikti sutrumpintą jo įvardijimą; darbo tvarka, žinodamas grynai są-

lyginį jo pobūdį, naudoju ir naudoju *Kverfurto rankraščio* pavadinimą⁹). Kverfurto rankraštis yra vokiečių (labiausiai saksų), bent jau Lietuvoje netirtos, šv. Brunono mikrohagiografijos sudėtingos ir ilgos raidos rezultatas. Šios raidos ištakos siekia XI a. pradžią, vokiečiams (vakaru) slavų etniniame masyve dar tik pradendant skirti lenkus ir čekus; o toliau ši raida vyko nutrūkus Šv. Romos imperijos atnaujinimui, nesiklostant šv. Brunono ar jo relikvijų kultui, ne tiek fiksuojant galimą informaciją apie jo žūtį, kiek pamirštant šios informacijos esmę¹⁰. Anksčiausias žinomas iš jos susikūręs tikras hagiografinis kūrinys yra šaltiniuose minima, bet neišlikusi „Brunono darbų knyga“. Apie ją du kartus užsimena Ninburgo abato Arnoldo 1134–1142/4 m. parašyti „Magdeburgo arkivyskupų darbai“¹¹. Trys šio veikalo paragrafai, kuriuose kalbama apie šv. Brunoną, pateikia kai ką apie šią „Darbų knyga“ pasakantį tekstą (2-a lentelė).

2-os lentelės 1-oji ir 3-ioji pozicijos (10-asis ir 15-asis paragrafai) tarpusavyje nedaug skiriasi. Juose ir randame žodžius (išskirtus kursyvu), minėjus *Brunono darbų knyga*. Vienodais žodžiais čia apibrėžiamas ir pats Brunono nužudymas. Tokią formuluotę užtinkame dar XI a. aštuntajame–devintajame dešimtmetyje surašytoje Marijono Škoto kronikoje¹² (ja XII a. pradžioje seka Sigebertas Žamblietis¹³) ir Senųjų Krokuvos analų XIII a. redakcijoje¹⁴. Labai tikėtina, kad Arnoldas,

⁹ DTD, Hippolyte 'a Delehaye pasklaidžius (toliau – HD), passim.

¹⁰ Ten pat, §5a-l.

¹¹ 1009 metai, p. 107, 108, 110.

¹² Ten pat, p. 91, 92: „Brun episcopus martirizatus est.“

¹³ Ten pat, p. 95, 96: „Bruno episcopus martyrizatur.“

¹⁴ Ten pat, p. 147, 148: „Bruno episcopus martirizatus est.“

⁷ 1009 metai, p. 99–101, 103–105. Tą patį randame ir po 1197 m. surašytoje Kelno karališkojoje kronikoje – ten pat, p. 136.

⁸ Plačiau apie tai žr. DTD, Vietoje įvado.

Poz.	Leidiny's	Pgrf.	Tekstas
1	1009 metai, p. 108	§10	Inter quos et regie stirpis Wogitech, ed et ab ipso archiepiscopo equivoco nomine dictus Adelbertus, emicuit, qui postea Pragensis episcopus glorioso martirio coronari meruit. Cuius consodalis sanctus Bruno, qui et Bonifacius, nobilitate et meritis illi per omnia simillimus, dum passionem et actus ipsius scribendo miratus est, ipse nichilominus archiepiscopus gentium pari agonis triumpho subsequenter in confinio Ruscie et Litue regionum laureatus est. Hic sanctus Bruno, qui et cognomento Bonifacius dictus est, de castro Querenvorde oriundus, sicut pater eius Bruno dicebatur, mater Yda, frater Gevehardus, prius quidem sancti Mauricii Magdeburgensis canonicus, postea vero in pallacio regis assumptus, sed fugiens seculum cum deliciis suis, ut sibi lucrificaret Christum, apud Ytalie heremum cum beatis consociis Benedicto atque Iohanne in monastica religione perfectissime conversatus, deinde <u>a Romano pontifice ad regem Hinricum [!] et archiepiscopum Daghenonem [!] directus, ab ipso archiepiscopo in archiepiscopum gentium est consecratus;</u> quibus <u>dum fidem Christi predicaret, ab ipsis gentibus est martirizatus, sicut indicat liber gestorum eius.</u>
2	1009 metai, p. 108, 110	§14	Hoc eciam tempore sanctus Bruno, nobilis de Quernforde oriundus, in Magdeborg sacris litteris eruditus et a rege et populo in archiepiscopum Treverensem ordinatus, causa devocionis limina sanctorum... a Leone papa Ungariam predicando fidem mittitur; ubi felici itinere Prage civitatem Bohemie divertens, per byennium Christum euvangelizans ibidem <u>in ignem intrans pro vera fide stetit integrum diem et noctem; secundo die primo mane corpore et vestimentis illesus quasi de rore flante progreditur,</u> et populus multus ad Christum convertitur. Post hec in Ungaria veniens et multos convertens, missam celebrans, miles barbarorum ei manum, qua sacrificium benedixit, abscidit, que mox pendens in aere ut divinitus ultra signa faciens super sancta 16. Kal. Marcii capite truncatur et sic martirio coronatur.
3	1009 metai, p. 110	§15	Hic [Tagino] in tempore desiderabili sui sacerdotii consecraverat episcopos, Havelbergensi ecclesie Ericum quartum, Merseburgensi Wipertum tertium, eoque defuncto Thietmarum venerabilem, doctissimum atque nobilissimum, quartum sanctum quoque Brunonem, cognomento Bonifacium, prius quidem Sancti Mauricii Magdeburg canonicum, postea vero in palatio regio assumptum, sed fugientem cum deliciis suis seculum, ut sibi lucri faceret Christum, sicque apud Italie eremum cum beatis sociis Benedicto atque Iohanne in monachica religione perfectissime conversatum, deinde <u>a Romano pontifice ad regem Heinricum et eundem archiepiscopum directum, consecraverat archipresulem gentium</u> eique, quod [ab] apostolico detulit, circumposuerat pallium; qui post hec signis clarus pro Deo <u>ab ipsis gentibus cum suis est martirisatus, sicut indicat liber gestorum eius</u> veraci relatione conscriptus. Iste beatus, sicuti premisimus, de castro Querenvorde fuit oriundus, pater eius Bruno dicebatur, mater Ida, frater Gevehardus.

užsimindamas apie Brunono darbų knygą, cituoja ir jos žodžius apie nužudymą. Taip nesako nei Kvedlinburgo analistas(-ė), nei Titmaras (plg. 1-ą lentelę). Kvedlinburgiečio(-tės) pėdsaką rodytų 15-ojo paragrafo *cum suis* (išskirta paryškintu šriftu; Titmaras čia rašo *cum sociis* – žr. 1-os lentelės 2-ąją poz.). Neabejotinai Kvedlinburgo analai kartojami 10-ajame paragrafe (2-os lentelės 1-oji poz., paryškintas šriftas), tačiau pakutinis šios grupės žodis (*regionum*) jau rodytų ir Titmaro (plg. 1-os lentelės 2-ąją poz.) įtaką. Svarbios (žūvant) laiko ir būdo aplinkybės „kai skelbė“ sutapimas (1-os lentelės 2-oji ir 2-os lentelės 1-oji poz.; pabrauktas paryškintas šriftas) irgi sakytų, kad Titmaras naudotas, bet perimta ne leksika, o mintis. Todėl biografiniai duomenys (tėvo ir motinos vardai, Kverfurto paminėjimas) į „Magdeburgo arkivyskupų darbus“ galėjo patekti ir ne iš Titmaro (čia minimi Brunono brolis Gebhardas, Kverfurtas, nurodomas buvimas Magdeburgo arkivyskupijos kanauninku, o to nerasime Titmaro kronikoje). Matomesniu skirtumu reikėtų laikyti Titmaro nepaminėtą vienuolišką Bonifaco vardą, ko, beje, nepamiršo padaryti net lakoniškasis(-oji) kvedlinburgietis(-ė). Ypač pažymėtinas Mendzirečės eremitų Benedikto ir Jono įtraukimas į „Magdeburgo arkivyskupų darbus“ (žr. 2-os lentelės 1-ąją ir 3-iąją poz.). Tai pagrindiniai Brunono „Penkių brolių gyvenimo“ herojai¹⁵. Brunono pa-

¹⁵ Viena iš kūrinių vietų, gerai parodančių giluminius autoriaus jausmus savo slaviškųjų misijų bendražygiams – Pomniki dziejowe Polski (toliau – PDP), Warszawa, 1993, ser. now., t. 4, cz. 3, s. 39: „Et hoc non negligenter ualde metuendum est, quia cum sicut uirtus culpam sic sepe culpa solet generare uirtutem, quod me spiritus uagationis cogitare uel suadere iussit, illum spiritus sanctitatis me relicto in Scauoniam direxit, secundum illum psalmiste: Longe a peccatoribus salus.“

skyrimas genčių (misijų) arkivyskupu gerai parodo, kad tą patį dalyką Titmaras ir Arnoldas mato savaip (žr. paryškintą pabrauktą kursyvą 1-os lentelės 2-ojoje ir 2-os lentelės 1-ojoje bei 3-iojoje poz.). Pirmojo teigimu Brunonas, gavęs popiežiaus sutikimą, atvyko pas karalių, pasiprašė išventinamas vyskupu ir, karaliui liepus, arkivyskupas jam suteikė šventimus bei įteikė jo paties atsineštą palijų. Pasak antrojo, popiežius kandidatą nukreipė pas karalių ir arkivyskupą, o pastarasis išventino jį genčių arkivyskupu. Titmaras aprašo realią situaciją: popiežius siūlo, karalius skiria. Arnoldui popiežius skiria, karalius (ne)pritaria: jo laikams tai reali (po Vormso konkordato) situacija, bet juk Brunono laikais taip nebuvo.

„Šv. Brunono darbų knygos klausimas“

Ir Titmaras, ir Arnoldas rašė miniatiūrinį šventojo *gyvenimą* (konstatuodami ir *kankinystės* faktą). Abiem atvejais tai buvo dienos aktualijos improvizacijos, skirtos didesnės apimties veikalui. Tas pats abatas Arnoldas (žinomas ir kaip Analistas Saksas) parašė vad. Analisto Sakso kroniką (XII a. penktojo dešimtmečio pirmojo pusė) ir Magdeburgo analus (baigti iki 1148 m.)¹⁶. Šiuose darbuose esančiuose šv. Brunono gyvenimo aprašymuose ne vienoje vietoje Titmaras tiesiog pažodžiui nurašinėjamas, o tai gerai parodo improvizacinį tokių tekstų pobūdį. Tačiau nepaisant suartėjimo su Titmaru, ir šiuose darbuose išlieka Lietuvos ir Rusijos paribys, kaip ir „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 10-ajame paragrafe:

¹⁶ 1009 metai, p. 113, 114, 116, 119, 120.

Poz.	Šaltinis	Leidiny	Tekstas
1	Analistas Saksas, 1009 m.	1009 metai, p. 114, 116	Cum igitur in confinio Ruscie et Litue predicaret , primo ab incolis prohibetur, et plus ewangelizans capitur, et amore Christi, qui ecclesie caput est, <u>16. Kal. Martii mitis ut agnus decollatur, cum 18 sociis suis.</u>
2	Analistas Saksas, 1106 m.	1009 metai, p. 116	Dehinc in 12 conversionis ac inclite conversationis sue anno ad Pruciam pergens, steriles hos agros semine divino studuit fecundare, sed spinis pullulantibus, horida non potuit facile molliri. Tunc in confinio predictae regionis et Ruscie et Litue cum predicaret , primo ab incolis prohibetur, et plus ewangelizans capitur; deinde <u>a paganis manibus ac pedibus precisus, ac tandem capite plexus, cum suis 24 inclitus martir 16. Kal. Marcii celos petiit.</u>
3	Magdeburgo analai, 1009 m.	1009 metai, p. 120	Dehin 12 conversionis ac conversationis sue anno in Pruciam pergens, steriles agros semine divino studuit fecundare, sed spinis pullulantibus, horida non potuit facile molliri. Tunc in confinio predictae regionis Rusciae et Lituae cum predicaret , primo ab incolis prohibetur, set plus ewangelizans capitur, deinde <u>a paganis primo manibus ac pedibus precisus tandem capite plexus cum sociis suis numero 18, 7. Idus Marcii martir inclitus coelos petiit.</u>

„Magdeburgo arkivyskupų darbuose“ to dar nedaręs (žr. 2-ą lentelę), Sakso 1106 m. ir Magdeburgo analų įrašuose (3-ios lentelės 2-oji ir 3-ioji poz.) Arnoldas rašo apie nukirstas Brunono rankas ir kojas. 1009 m. įrašė to dar nėra (3-ios lentelės 1-oji poz.). Rankų ir kojų paminėjimas kartoja Viurcburgo ir ją sekusias kronikas (plg. 1-os lentelės 3-iają poz.). Sakso 1106 m. įrašė Brunono palydovų skaičius (manipuliuojant pustuzinio seka) padidėja iki 24 (3-ios lentelės 2-oji poz.). „Taisomi“ Kvedlinburgo analai ir Titmaras. „Magdeburgo arkivyskupų darbuose“ skaičius nenurodomas (2-a lentelė), o Sakso 1009 m. įrašė ir Magdeburgo analuose paliekama 18 (3-ios lentelės 1-oji ir 3-ioji poz.). Lyginant Analistą Saksą ir Magdeburgo analus, kurių Titmaras tiesiog nurašinėjamas, su 10-uju ir 15-uju „Magdeburgo arkivys-

kupų darbų“ paragrafais (galima kalbėti tik apie nedidelį jo poveikį jiems), reikia prisiminti, kad kaip tik šioje tų paragrafų teksto vietoje paminima „Brunono darbų knyga“ (žr. 2-os lentelės 1-ąją ir 3-iają poz.). Todėl pastabą „kaip nurodo“ (*sicut indicat*) galima taikyti skaičiaus nenurodymui šioje „Knygoje“ bent jau kaip svarią alternatyvą (juo labiau tai pasakytina apie rankų ir kojų nenurodymą). Daryti tokią „Knygos“ prielaidą kitoms šių tekstų vietoms, bent jau šiuo metu, dar būtų rizikinga (beje, Sakso kronikoje ir Magdeburgo analuose Arnoldas apie „Knygą“ neužsimena). Labai tikėtina, kad „Brunono darbų knygoje“ nebuvo nurodyta ir šventojo žūties data: „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 10-asis ir 15-asis paragrafai jos nemini (žr. 2-os lentelės 1-ąją ir 3-iają poz.). Datą randame 14-ajame paragrafe, kuriame „Knyga“

neminima (2-os lentelės 2-oji poz.). Tai Titmaro nurodoma vasario 14-oji. Arnoldas taip pat ją įrašo Sakso kronikoje (3-ios lentelės 1-oji ir 2-oji poz.; lentelės datos išskirtos kursyvu).

Reikėtų atskirai paminėti patį vėliausią Arnoldo – Magdeburgo analų – įrašą (žr. 3-ios lentelės 3-iąją poz.). Čia bene daugiausia panaudota Kvedlinburgo analų teksto (plg. 1-os lentelės 1-osios poz. ir 3-ios lentelės 3-iosios poz. kursyvus). Išlaikyti daug kur kitur „nutrupėję“ ir *capite plexus* ar *petiit coelos*. Šiuo požiūriu prisimintina ir Viurburgo kronika (1-os lentelės 3-ioji poz.) bei jos sekiniai, tačiau čia dar „atsirado“ kankinio galūnės. Magdeburgo analuose jos irgi aprašomos, tačiau sugrįžtama ir prie realaus 18 palydovų skaičiaus (žr. pabrauktus 3-ios lentelės 3-iosios poz. žodžius). Labiausiai išidėmetinas datavimas: vėliausiame savo įrašo Arnoldas gražina primirštą kovo 9-ąją.

Brunono žūties lokalizacija Arnoldo darbuose aptartina atskirai. Labiausiai čia naudojamas Titmaro tekstas, tačiau „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 10-ojo paragrafo (2-os lentelės 1-oji poz.) ir Sakso kronikos 1009 m. įrašo (3-ios lentelės 1-oji poz.) Prūsija atkeičiama Lietuva arba virsuta Rusija, o Sakso kronikos 1106 m. įrašo ir Magdeburgo analuose Lietuva atsiranda greta Rusijos ir Prūsijos (3-ios lentelės 2-oji ir 3-ioji poz.). Arnoldas nėra nuoseklus, bet darosi aišku, kad Lietuvos pašalinimas jo netenkina ir jam, ko gero, svarbiau yra nurodyti ją, o ne Prūsiją. Mininčiuose „Brunono darbų knyga“ „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 10-ajame ir 15-ajame paragrafuose nurodomos tik „gentys“ (10-ojo paragrafo Rusijos ir Lietuvos paribys – Titmaro teksto kartojimo padarinys), tačiau

su visa šia lokalizacijų seka nedera 14-asis paragrafas: čia Brunonas žūva Vengrijoje (2-os lentelės 2-oji poz.).

„Magdeburgo arkivyskupų darbų“ paragrafai – geriausias fragmentiško kompliavimo pavyzdys. Gramatiškai susietas su *gentimis* (pagonimis) „Brunono darbų knygos“ paminėjimas (2-os lentelės 1-osios ir 3-iosios poz. kursyvas) leidžia manyti, kad joje jomis ir lokalizuojama kankinio žūties vieta. Ji (įrašo ribose), atrodo, netrukdo (koreguoto) Titmaro lokalizacijai. 14-ajame paragrafe „Knyga“ neminima. Aki vaizdu, kad šis paragrafas fiksuoja kitokios šventojo žūties vietos mikrohagiografinę versiją. Jos pagrindu ir susiklostė *Kverfurto rankraštis*¹⁷. Būtent su 14-uju paragrafu pirmiausia reikia sieti H. Kauffmanno nurodymą, kad pirminė *Kverfurto rankraščio* redakcija atsirado sujungus „Magdeburgo arkivyskupų darbus“ su šventojo kankinystės aprašymu (parodomu „Šv. Romualdo gyvenimo“ ar panašaus kankinystės siužeto teksto)¹⁸, taigi lyg ir nevestinu iš tos mikrohagiografijos, kurią atspindi 10-ojo paragrafo ir Sakso kronikos ar Magdeburgo analų įrašai. Tačiau įvardijantis šventojo žudikais *gentis* 15-asis paragrafas mini ir „Brunono darbų knyga“. O 10-ajame paragrafe „telpa“ ir Rusijos–Lietuvos paribis, ir *gentys*. Nenorint laikyti Arnoldo 10-ojo paragrafo prieštaraujančiu pačiam sau, reikia sutikti, kad čia ir pagonys (*gentys*), ir lietuviai laikomi Brunono žudikais. Ar galėjo Arnoldas žudikais laikyti kitoje paribio pusėje buvusius rusus? Nepamirškime, kad tai vyko jau XII a. Kad ir kaip ten būtų,

¹⁷ DTD, HD, §51-1.

¹⁸ Vita et passio sancti Brvnonis episcopi et martyris qverfordensis. Ed. H. Kavffmann (toliau – HK) // Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum series, t. 30, prs. 2, fasc. 3. Lipsia, 1934, p. 1357.

kaip rodo 2-os ir 3-ios lentelės tekstai, tai būta įdėmiai (fragmento ribose) dirbančio žmogaus.

Nors Arnaldo įrašai nerodo *genčių ir lietuvių* priešpriešos, *Kverfurto rankraštyje* taip pažymėtų jau nerandame nei vienu, nei kitų. Čia buvo pasirinktas „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 14-asis paragrafas, tačiau negalime tvirtai pasakyti, kad tokį pasirinkimą lėmė (ar jo nelėmė) „Brunono darbų knyga“. Vienu ar kitu atveju lietuviai, prūsai ir rusai į *Kverfurto rankraščio* užuomazgą, vis dėlto, nepateko, tačiau su pastaraisiais taip atsitiko tik iš dalies, nes „Šv. Romualdo gyvenimas“ (ar jam giminingas tekstas) Brunono žūtį kaip tik lokalizuoja Rusijoje. Vadinasi, tokiu atveju kažkurio etapu redaguojant *Kverfurto rankraščių* reikėjo nuspręsti, ar lokalizuoti šventojo žūtį „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ nurodomoje Vengrijoje (gal Čekijoje), ar kažkieno nurodomoje Rusijoje. Pastaroji lokalizacija buvo atmesta. 1235 m.–XV a. pirmojoje pusėje surašyta „Kverfurto kolegijos bažnyčios fundacija“ užsimena apie Šv. Brunono *kankinystės istoriją*¹⁹, iš to galime spręsti, kad joje buvo panaudotas kažkurio *kankinystės* tipo hagiografinio kūrinio tekstas. Iš žinomų „pusinių“ hagiografinių kūrinių (ar kūriniams laikomų pasakojimų) Rusiją nurodo tik Petras Damianis.

Jau buvo pažymėta, kad reikia skirti dvi „Šv. Romualdo gyvenimo“ Rusijas: 26-ojo paragrafo krikščioniškąją ir 27-ojo – pagoniškąją²⁰. Brunono mikrohagiografijos siužete (išbandymas laužu, krikštas, nužudymas) susiduriame su pastarąja. Būtent tokią Rusiją lokalizuodamas atmetė pirmi-

nės *Kverfurto rankraščio* redakcijos, atsiradusios tik XII a.²¹, autorius ar kažkuris vėlesnis perredaguotojas. Jis ir Arnoldas, žinoma, matė XII a. ar dar vėlesnę Rusiją. Bet lygiai taip pat jie galėjo matyti (jei apskritai matė) ir XII a., t. y. ne kvedlinburgiečio(-ės), Lietuvą. Atitinkamai reikėtų kalbėti ir apie Lietuvos ir Rusijos paribį, tačiau čia išskyla Lietuvos priklausomybės klausimas. Chronologiškai šią priklausomybę „įrėmina“ 1040 (1044) m. Jaroslavo žygio(-ių) paminėjimas(-ai), parentas(-i) nurodymu, kad XII a. pradžioje renkama duoklė, ir 1131/2 m. nesėkmingu rusų žygiu į Lietuvą, rodančiu jos išsivadavimą²². Ar žinojo šių įvykių ir jų padarinių atgarsius Arnoldas ir jeigu (kada ir kiek) žinojo, tai kiek šios žinios lėmė jo autorinius sprendimus? Kol kas tegalima konstatuoti, kad redaguojant *Kverfurto rankraščių* lokalizacinį pasirinkimą galėjo lemti ne tik šios subtilybės, bet ir „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 14-ojo paragrafo atspindima šv. Brunono mikrohagiografijos versija.

Lokalizudamas Rusijoje išplėstinį Brunono kankinystės (išbandymo laužu, vado krikšto, nužudymo) siužetą, Petras Damianis padaro tai trimis dešimtmečiais vėliau po misionieriaus žūties ir šimtmečiu anksčiau už objektyviai atmetusį jo lokalizaciją Arnoldą. Nelaikant Viperto pasakojimo tikru hagiografiniu kūriniu²³, 27-asis „Šv. Romualdo gyvenimo“ paragrafas yra pirmas, nors galutinai ir neišplėtotas, tokio pobūdžio darbas. Vis dėlto, pravartu tarpusavyje palyginti visus tris išplėstinius laužo stebuklo pasakojimus:

²¹ HK, p. 1359.

²² Gudavičius E. Mindaugas. Vilnius, 1998, p. 130–131.

²³ DTD, HD, §5g.

¹⁹ 1009 metai, p. 151, 156: „sicut passionis eius refert historia.“

²⁰ DTD, DH, §5b.

4 lentelė

Poz.	Šaltinis	Leidiny s	Tekstas
1	Kverfurto rankraš tis	1009 metai, p. 174	... sanctus vir Dei Bonifatius non clipeo aut galea protectus, sed signo sancte crucis munitus intrepidus ignium flamm as intravit, <u>stetit ac immobilis permansit diem integrum et noctem totam</u> , quasi in loco frigid o, ita ut nec pars saltim vestimentorum eius ardoris signo lassaretur. At vero <i>cum secunda die primo mane de flamma quasi de rore flante illesus progredietur</i> , illud Daviticum psallens: „Probasti cor meum“, Domine, „et visitasti nocte, igne me examinasti et non est inventa in me iniquitas“, omnes qui inenarrabili rei intererant, flexis genibus mundi salvatorem in eo glorificaverunt simulque salutare baptismum ab eo devotissime postulavere . Sed et rex et omnes primates sui se sacre fidei commendantes ablutionem sacri fontis leti perceperunt.
2	Šv. Romualdo gyvenimas	1009 metai, p. 198	... Bonifatius <i>ita vestitus velut missarum solemn ia celebraturus</i> , prius cum sanctificata aqua et incenso ture undique perlustrans ignem, deinde stridentes flamm arum globos ingressus, ita exivit illesus ut nec minimus capitis eius capillus videretur exustus. Tunc rex et ceteri qui huic spectaculo interfuerunt, catervatim se ad pedes beati viri proitiunt, indulgentiam lacrimabiter petunt, baptizari se instantissima supplicatione deposcunt .
3	Viperto pasakojimas	1009 metai, p. 186, 188	Tunc iussit rex ignem accendi validissimum, et in illum proici episcopum. Episcopus autem <i>indutus vestimento episcopali</i> suam sedem in ignem fecit portare, et <u>in igne super eandem tam diu sedit, quo usque a capellanis septem psalmi fuerunt decantati</u> . Rex vero hoc videns factum mirabile cum trecentis viris creditit Deo velociter et accepit baptismum penitentiae.

4-os lentelės tekstai aptaria tą patį siužetą, bet jo įvykiai perteikiami skirtingais vaizdais. Apie leksines jų bendrybes iš pirmo žvilgsnio nelengva kalbėti. Galima rasti vienodos prasmės frazeologizmų (1-ojoje ir 2-ojoje poz. pažymėta paryškintu, 2-ojoje ir 3-iojoje poz. – kursyviu šriftu). Bendra yra ilgas išbuvimas ugnyje (pabraukti žodžiai 1-ojoje–3-iojoje poz.)²⁴. Tokios detalės kiek labiau kartojasi 1-osios ir 2-osios pozicijos tekstuose, bet tai nedidelis skirtumas, be to – paralelių parinkimo kriterijai nėra labai ryš-

kūs. Atsižvelgta ir į stereotipų galimybę kiekviename tekste (ordalinį laužo atvejį jau teko aptarti²⁵). Vis dėlto, pusiau tiesioginę, pusiau prasminę leksinę 1-osios ir 2-osios pozicijos paralelę (paryškintas pabrauktas šriftas) galima nurodyti. Visi šie požymiai leidžia kalbėti apie, gal ir neintensyvų, „Šv. Romualdo gyvenimui“ būdingo teksto panaudojimą sudarant pirminę *Kverfurto rankraščio* redakciją. Pora leksinių paralelių 4-oje lentelėje neaptartose „Šv. Romualdo gyvenimo“ ir *Kverfurto rankraščio* vietose²⁶ paremtų tokią

²⁴ Čia galima pridurti laužo sąrangos bendrumus, sietinus su 1-osios ir 2-osios pozicijų tekstais – žr. DTD, HD, §6.

²⁵ 1009 metai, p. 34–35.

²⁶ DTD, §51 (414 nuor.).

išvadą. Galima tvirtinti, kad redaguojant *Kverfurto rankraštį* versija, jog veiksmas vyko Rusijoje, mikrohagiografinės Brunono legendos raidoje tikrai buvo atmesta antrą kartą (pirmą jos atmetimą atspindi dar „Magdeburgo arkivyskupų darbai“).

Pirma atmesta lokalizacija (veikiau – jos galimybė) Rusijoje išplaukė iš Titmaro (žinoma, ir Kvedlinburgo analų) Rusijos ir Lietuvos (ar Prūsijos) paribio. Antrąją matome „Šv. Romualdo gyvenime“. 26-ojo paragrafo krikščioniškos ir 27-ojo – pagoniškos Rusijos priešprieša galėjo būti viena lokalizacijos atmetimo priežasčių. Pastarajame paragrafe į Brunoną ir į Rusijos valdovą žiūrima iš 1009 m. perspektyvos. O iš kokios 26-ajame? Apie valdovą ten, tiesa, tiesiogiai neužsimenama, bet kaip galima įsivaizduoti šalies Bažnyčią be jo, juo labiau šiuo atveju, be valdovo – krikštytojo? Gal jau nereikia čia kartoti, kad tai valdžiusio šalį ir 988, ir 1009 m. Vladimiro įvaizdis. O kaip su Brunonu Kverfurtiečiu? Apie savo 1008 m. vizitą Kijeve jis pats kalba laiške Vokietijos karaliui, ir kalba ne apie krikščioniškos Rusijos krikštą, o apie misijų tikslais aplankytus pečenegus. Aišku viena: 1008 m. (žinoma, ir 1009) Brunonas su Vladimiru apie jo ir Rusijos krikštą nekalbėjo, o jei savo 27-ajame paragrafe Petras Damianis mini Rusiją apkrikštijusį valdovą, tai kokį kunigaikštį ir kokią chronologiją jis turi omenyje? Nežinau, ar tokius klausimus italų hagiografai sau kėlė ir, jei kėlė, kaip į juos pats sau atsakė. Tiesioginio atsakymo „Šv. Romualdo gyvenime“ nėra. Tačiau šiame kūrinyje pasakyta kitkas: Brunonui pakrikštijus valdovą ir valdovo broliui jį nužudžius, Dievo už tai nubausti

žudikai taip pat apsikrikštijo²⁷. Labai gerai žinodamas hagiografijos kanonus, Petras Damianis vos keliais žodžiais teužsimena apie ant kankinio palaikų (rusų) pastatytą bažnyčią ir, kažkodėl pabrėždamas savo retorinių sugebėjimų menkumą ir šventojo nuveiktų darbų masto neatitikimą, kaip tik dailia retorine tirada išaukštindamas šventąjį Romualdą jo mokinių nuopelnais, užbaigia pasakojimą. Šį epilogą palyginkime su Jono Kanaparijaus „Šv. Vaitiekaus gyvenimo“ paskutiniosios redakcijos pabaiga, kai autorius jau žinojo apie savo herojaus kanonizaciją (5-a lentelė).

„Šv. Romualdo gyvenimo“ epilogė kaip tik trūksta šventojo palaikų teikiamus stebuklus (pagrindinė kanonizavimo sąlyga) nurodančių žodžių („Šv. Vaitiekaus gyvenime“ jie išskirti paryškintu šriftu). O kaip Brunonas galėjo būti palaidotas Rusijoje ir ten tie stebuklai vykti, jeigu Titmaras labai aiškiai pasakė, kad kankinio palaikus įsigijo Boleslovas Narsusis? Petro Damiano, turbūt, nereikėjo mokyti, kokia retorika apeiti šį keblų klausimą (juo labiau kad jo darbas buvo skirtas mokytojui, o ne vienam iš parodančių jo nuopelnus mokiniui). Nuo kanonizacijos kabliuko ir reikia pradėti kalbą, kodėl mikro- ar makrohagiografams galėjo užkliūti Rusijos valdovo ir Brunono Kverfurtiečio bendravimo erdvės ir laiko neatitikimai Petro Damiano užfiksuotoje šventojo legendos veiksmo perkėlimo į Rusiją versijoje. Petrą Damianį apie Brunoną daugiausia informavo šv. Romualdo eremų vienuoliai (vieną tokį informatorių jis pats nurodė²⁸). Kas jį informavo apie

²⁷ 1009 metai, p. 200: „Nam continuo poenitentiam sui criminis flebiliter expetunt, baptismi sacramenta cum magna alacritate suscipiunt...“

²⁸ 1009 metai, p. 194: „Retulit mihi quidam senex monachus, qui cum illuc comitatus de Ravennae finibus fuerat...“

Poz.	Šaltinis	Leidinys	Tekstas
1	Šv. Romualdo gyvenimas	1009 metai, p. 200	... super corpus quoque beatissimi martiris ecclesiam construunt. Verumtamen ego si de hoc mirabili viro cuncta, quae dici veraciter possunt, virtutum dona referre temptarem, deficeret forsitan lingua non deficiente materia. Dum igitur Bonifatii virtus proprio indigeat stilo, idcirco tamen illum cum aliis Romualdi discipulis summotenus hic memorare curamus, ut ex eorum laude quam magnus vir gloriosus magister eorum fuerit demonstramus, quatinus dum celsitudo clientium auribus fidelium insonat, quam excelsus doctor eorum fuerit ex scola quam tenuit innotescat.
2	Šv. Vaitiekaus gyvenimas	Žr. 28 nuor. ²⁸	Inde uero indicio fulgide columne super corpus eius in celum usque porrecte manifestatum est corpus eius discipulis, et uenientes cum multis christianis abstulerunt corpus eius, et coniungentes caput corpori honorifice sepelierunt, et dignam ecclesiam nomine eius construxerunt, ubi merita et uirtutes eius exhuberant usque in hodiernum diem. Passus est autem beatissimus Christi martyr et pontifex Adelbertus octauo Kalendas Maias, scilicet ut qua die Dominus Iesus Christus pro homine, eadem die ipse pro eius nomine pateretur. Ipso adiuuante, cui est honor cum eterno patre et spiritu sancto et nunc et per infinita seculorum secula. Amen.

27-ojo paragrafo *rusų karalių*, sunku pasakyti, bet Damianis nežino net jo vardo. Svarbiausia, jis „priverčia“ Brunoną (prieš pat jo žūtį!) šita *karalių* apkrikštyti, nors tai iš tikrųjų įvyko prieš 20 metų.

Lokalizacijos Rusijoje ir Vengrijoje santykis

Kad ir ką sakytume apie maždaug 1040 m. parašytą²⁹ „Šv. Romualdo gyvenimą“, akivaizdu, kad tuo metu jau plito šv. Brunono žitės lokalizacijos Rusijoje versija. Tuo įsitikinus, reikėtų grįžti prie 18-osios nuorodos ir su ja sietino „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 14-ojo paragrafo, geriausiai patvirtinančio H. Kauffmanno apibrėžtą *Kverfurto rankraščio* genezės modelį. Palyginkime 2-os ir 4-os lentelės

2-ąsias bei 4-os 1-ąją pozicijas: jose randa-me leksinę prasminę bendrybę (pabraukti žodžiai paryškintu šriftu), siejančią „Šv. Romualdo gyvenimą“ su „Magdeburgo arkivyskupų darbais“ ir *Kverfurto rankraščiu*, o du pastaruosius tarpusavyje sieja kur kas ilgesnė žodžių seka (4-os lentelės 1-osios poz. kursyvas bei pabraukti žodžiai paprastu šriftu ir 2-os lentelės 2-osios poz. pabraukti žodžiai). Išbandymą laužu randame tik 14-ajame „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ paragrafe, kuriame neminama „Brunono darbų knyga“ (žr. 2-ą lentelę). Labai atsargiai vertintini, bet lygia greta neleidžiantys ir kategoriškai neigti kažkokių „Šv. Romualdo gyvenimo“ bei „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 14-ojo paragrafo (ar jo šaltinių) kontaktų, ryšiai verčia manyti, kad su įvykių lokalizavimo Rusijoje klausimu (jį atmetant) jau susidūrė

²⁹ Ten pat, p. 191.

ties pat Arnoldas (visoje šv. Brunono le-gendoje), tiek tie žmonės, kurių nuomonė irgi galėjo lemti „vengriškąjį pasirinkimą“ šitame paragrafe. Tai darbo sprendimas, kurio dar negalima laikyti galutiniu, kol aptartų šaltinių tarpusavio santykis nebus ištirtas visa jų apimtimi. Tačiau jau dabar galima pasinaudoti dviem I. Leonavičiūtės sprendimais ar pastebėjimais:

1. „Vengriškasis“ siužetas, kurį matome „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 14-ajame paragrafe, yra ne visuose ži-nomuose jų nuorašuose ir sietinas su in-tarpais, kurių anksčiausias datuojamas 1445–1464 m.³⁰ Vadinasi, lokalizacija Vengrijoje, kurią matome dabartiniame *Kverfurto rankraštyje*, tikrai neatsirado jo paskutinėje redakcijoje ir ją galime neabejodami „pasendinti“ (tiek *a quo*, tiek *ad quem* atveju) – manyti ją esant bent jau XV a. vidurio.
2. Tradicines šv. Brunono legendos ver-sijas (saksų, bavarų ir italų) I. Leona-vičiūtė dar praplėtė akvitanų versija³¹. Tai Ademaro Šabaniečio kronikos in-tarpas. Tiek priskiriant šį interpa pa-čiam Ademarui (kaip daro K. F. Wer-neris), tiek laikant vėlesniu (G. Waitzo nuomonė)³², jis palygintinas su Rudol-fio Plikojo „Penkių istorijos knygu“ iš-trauka (6-a lentelė).

Ademaro kronikoje (6-os lentelės 1-oji poz.) kalbama apie Prahą, Čekiją ir Ven-griją, kaip „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 14-ajame paragrafe (2-os lentelės

2-oji poz.), ir apie Rusiją, kaip „Šv. Ro-mualdo gyvenime“. Sekdami (žr. 33 nuor.) G. Waitzu, gauname ankstesnį už žinomus „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ intarpus, maždaug vienlaikių (XII a.) su pradine šio veikalo redakcija šv. Brunono „apsilanky-mą“ čia minimose šalyse, o laikydamiesi K. F. Wernerio nuomonės, – maždaug chro-nologiškai sutampanti su Petro Damiano lokalizacija Rusijoje. Čia nespėsime, iš kur Ademaras gavo tokią informaciją ir kiek ji klaidinga. Akivaizdu, kad greta romaniško-sios (Petro Damiano) hagiografijos turime ir romaniškąją Brunono mikrohagiografiją, beje, irgi lokalizuojančią jo palaikų kapa-vietę Rusijoje. „Šv. Romualdo gyvenime“ apie stebuklus kalbama aptakiai, o Adema-ro kronikoje tai daroma užtikrintai. Ir aps-kritai čia apie Rusiją *žinoma daugiau*, kaip rodytų barzdotojo graikų vyskupo pasažas. Bet ar nėra šis žinojimas tolygus mūsų dai-nų *barzdotų vyrų iš jūrų marių* apšaukimui vikingais: juk šioje kronikoje Brunoną „nu-kankina“ pečenegai.

Ademaro kronika leidžia visų trijų „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ paragra-fų (žr. 2-ą lentelę) versijas laikyti vienalai-kėmis ir reprezentuoja Brunono maršruto per Čekiją ir Vengriją pratęsimą į Rusiją. Bet juk į Rusiją Brunonas ir atvyko iš Ven-grijos³³. Brunonas savo laiške Henrikui II sakosi iš Vengrijos vykęs pas pečenegus, tik mėnesį (pakeliui) pabuvęs Kijeve³⁴. Ši

³³ *Meysztovcz W. Szkice o świętym Brunonie-Bonifacym // Sacrum Poloniae millennium*, t. 5, 1958, p. 454, 488–490.

³⁴ *Témoignage d'un contemporain svr saint Vladi-mir pvblié povr la première fois en François par le prince Avgstin Galitzin. Paris, 1861 (toliau – Témoignage...)*, p. 26: „Ungros dimisimus et ad omnium paganorum crudelissimos Pezenegos viam arripuimus. Senior Ru-torum, magnus Regno et divitiis rerum, mensem retinuit me...“

³⁰ 1009 metai, p. 215–217.

³¹ *Leonavičiūtė I. Trys ar keturios šv. Brunono šaltinių versijos (toliau – Trys...)* // *Tarp istorijos ir būtovės*. Sudarė A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vil-nius, 1999, p. 19–25; 1009 metai, p. 207–213.

³² *Ten pat*, p. 207, 212–213; *Leonavičiūtė I. Trys...*, p. 21.

6 lentelė

Poz.	Autorius	Leidiny	Tekstas
1	Ademaras Šabarnietis	1009 metai, p. 208, 210	Ea tempestate Hotone [!] secundo mortuo, Hoto [!] filius eius, tercius actu et nomine, imperio potitus est. [...] Etenim erant ei duo episcopi reverentissimi, sanctus videlicet Adalbertus, archiepiscopus de civitate Pragra [!], quae est in provincia Bevehem, sanctus etiam Brunus episcopus de civitate Osburg, quae est in provintia Baioarie, consanguineus eiusdem imperatoris. Nam sanctus Adalbertus parvus statura, sanctus Bruno procerus corpore erant. [...] Quod exemplum eius [Adalberti] secutus Brunus episcopus, petit imperatorem, ut pro eo iuberet consecrare in sede suo episcopum quem elegerat, nomine Odolricum. Quo facto, et ipse humiliter abiit in provinciam Ungriam, quae dicitur Alba Ungria ad differentiam alteri Ungrie Nigre, pro eo quod populus est colore fusco velut Etiopes. [...] Sanctus autem Brunus convertit ad fidem Ungriam provinciam, aliam, que vocatur Russia. Regem Ungrie baptizavit, qui vocabatur Gouz, et mutato nomine in baptismo Stephanum vocavit, quem Oto in natali protomartiris Stephani a baptismate exceperit, et regnum ei liberrime habere permisit, dans ei licentiam ferre lanceam sacram ubique, sicut ipsi imperatori mos est, et reliquias ex clavis Domini et lancea sancti Mauricii ei concessit in propria lancea. Rex quoque supradictus filium suum baptizare iussit sancto Bruno imponens ei nomen sicut sibi Stephanum. Et ipsi filio eius Stephano Oto imperator sororem Eenrici, postea imperatoris, in coniugio dedit. At vero sanctus Brunus cum ad Pincenates properavisset, et Christum praedicare cepisset illis, passus est ab eis, sicut passus fuit sanctus Adalbertus. Nam Pincenati diabolico furore sevientes, viscera omnia ventris per exiguum foramen lateris ei extraxerunt, et fortissimum Dei martirem perfecerunt. Corpus eius Russorum gens magno precio redemit, et in Russia monasterium eius nomini construxerunt, magnisque miraculis coruscare cepit. Post paucos dies quidem Grecus episcopus in Russiam venit, et medietatem ipsius provinciae, quae adhuc idolis dedita erat, convertit, et morem Grecum in barba crescenda et ceteris exemplis eos suscipere fecit. Odolricus autem, qui sancto Bruno successerat, ad Dominum migrans, magnis virtutibus clarere meruit. Ideoque monasterium foris civitatem Osburg eius nomini construxit episcopus item Brunus, successor eius, frater Eenrici [!] imperatoris.
2	Rudolfas Plikasis	Žr. 34 nuor.*	Ipsa igitur in tempore mortuus est predictus Otto imperator, suscepitque filius eius, secundus videlicet Otto, eundem imperium, quod satis strenue dum adviveret rexit. Eodem ergo imperante venerabilis pontifex Adalbertus ex provintia quae lingua sclavorum vocatur Bethem, in civitate Braga regens ecclesiam Sancti martiris Vitisclodi, egressus ad gentem Bruscorum ut eis verbum salutis predicaret, dumque apud eos plurimam egisset predicationem, multique ex eis converteruntur ad fidem Christi, predixit suis quoniam in eadem regione martiri coronam esset accepturus, ac ne paverent eis pariter indicavit quia preter ibidem nemo ex eis erat perimendus. Contigit enim ut die quadam, precipiente eodem episcopo, quedam profana arbor, sita iuxta fluvium, cui etiam superstitiose immolabat universum vulgus, videlicet excisa convelleretur. Constructoque ac sacro in eodem loco altare missarum solempnia per se episcopus explere paravit. Qui, dum in ipsis sacramentis peragendis esset constitutus, ictibus iaculorum ab impiis perfosus, tandemque sacrum sollempne peractum simulque presentis vite imposuit terminum. Denique discipuli eius, accepto corpore sui domini, illud secum ferentes in propriam sunt reversi patriam. Cuius etiam meritis usque in presens largiuntur hominibus plurima beneficia.

* Imta iš: *Dąbrowska E. Cluny a św. Wojciech. Relacja Historiae libri quinque Rudolfa Glabera o męczeństwie św. Wojciecha // Kwartalnik Historyczny. 2003, roczn. 110, zes. 3, s. 5.*

„smulkmena“ neatsispindi Ademaro kronikoje, lygiai kaip nematome kokio nors poveikio, laiško autoriui užsiminus apie savo susitikimą su karaliaus broliu (irgi Brunonu³⁵; Ademaras vietoj jo Augsburguro vyskupu „paskiria“ šv. Brunoną). Ir vis dėlto, laiške užsiminta apie Vladimiro turtus³⁶, o „Šv. Romualdo gyvenimo“ rusų valdovas siūlosi gausiai apdovanosias misionierių³⁷. Galima tai gretinti? Pritarus prisimintina, kad Brunonas sakosi raginamas Boleslovo pamokslauti prūsams³⁸, bet Damianis kalba apie rusus. Ademaro intarpe veikiausiai kažkas siejasi su Brunono laišku, tačiau nesiryžtu spręsti, kas tai lemia. Aišku viena: įvykio lokalizacija Čekijoje ir Vengrijoje susipina su lokalizacija Rusijoje ir šis susipynimas atsekamas ne vėliau kaip nuo XII a. vidurio.

Ademaras sugretina šv. Vaitiekų ir šv. Brunoną kaip imperatoriaus misionierių ir pabrėžia Brunono norą sekti Vaitiekaus pėdomis. *Kverfurto rankraštyje* jaučiama Jono Kanaparijaus „Šv. Vaitiekaus gyvenimo“ įtaka³⁹. Trys paskutiniai Rudolfo Plikojo teksto sakiniai (6-os lentelės 2-oji poz.) faktiškai sutraukia šio „Gyvenimo“ pabaigą⁴⁰. Bet šis tekstas antruoju sakiniu „veda“ Vaitiekų pas prūsus tiesiai iš Prahos. Ar sueina šios Vaitiekaus ir Brunono Prahos paralelės į vieną „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ Prahos liniją? Labai tikė-

tina, kad Rudolfo Plikojo teksto atsiradimą lėmė tai, kad čekai šv. Vaitiekaus palaikus atsivežė į Prahą ir bandė XI a. ketvirtą dešimtmečio pabaigoje įsteigti čia arkivyskupiją⁴¹. Gal šių įvykių atgarsiuose ir glūdi šv. Brunono maršruto per Čekiją ir Vengriją ištakos? Rudolfas Plikasis mirė 1047 m., aptariamą jo pasakojimas yra pirmoje jo kronikos knygoje, naujausia jo kronikos redakcija buvo surašyta 1041 m.⁴² Tai ta pati kaip „Šv. Romualdo gyvenimo“ atsiradimo chronologija. Nuo šios datos galima kalbėti apie „Magdeburgo arkivyskupų darbų“ 14-ojo paragrafo versijos užuomazgą. Apie pačią šiuo metu susiformavusią versiją dar nesiryžčiau taip manyti. Ji, ko gero, „veikė“ jau XII a. Nebent neabejotinai teisu būtu K. F. Werneris.

Petrui Damianiui ši versija neturėjo įtakos, pasak jo, Brunonas pas *rusų karalių* pateko keliaudamas per Prūsiją. Titmaras rašo eidamas per Prūsiją patekęs į *Rusijos ir Lietuvos paribį*. Brunonas buvo kanonizuotas ne anksčiau kaip 1019 m.⁴³, bet ne ši kanonizacija lėmė žūtis versijų klostymąsi. Kiek atrodo, nuo šio klostymosi liko Viperto pasakojimas arba Tegerno rankraštis. Kankinystės siužeto elementai (išbandymas laužu, vado krikštas, šventojo nužudymas) jame tokie patys, tačiau savo savybėmis skiriasi nuo visų versijų. Vipertas nurodo įvykius Prūsijoje, nors pati jo asmenybė nėra aiški. 2009 m. birželio antroje pusėje atsitiktinai nuklydau į Lietuvos istorijos forumo svetainę ir ten perskaičiau vieną jo dalyvio mintį. Keliama prielaida nepadarė išpūdzio, bet liepos pradžioje kažkodėl ją prisiminiau

³⁵ Ten pat, p. 30: „Erat vester optime carus episcopus Bruno, cum moram facerem in terra Ungorum...“

³⁶ Žr. 36 nuor.

³⁷ 1009 metai, p. 196: „ipse paupertatem eius largissima divitiarum liberalitate ditaret.“

³⁸ Témoignage..., p. 56: „Bolezlavus, qui viribus animi et corporis consolari me ad conuertendos Pruzos libentissime voluit...“

³⁹ DTD, HD, §51-n.

⁴⁰ PDP, ser. 2, t. 4, cz. 1, s. 83–84.

⁴¹ *Dąbrowska E.* Min. veik., p. 5–13.

⁴² Ten pat, p. 5–6.

⁴³ Žr. DTD, HD, 483 nuoroda ir jos aptarimas.

ir dabar manau, kad ji yra verta dėmesio. Prielaida daroma dėl Viperto minimo vado vardo *Nethimer*: Tegerno tekstas yra nuorašas, kuriame klaidingai užsifiksavo protografo *Vlethimer*. Trys Karolingų majuskulo lazdelės iš tikrųjų galėjo būti negrabiai parašytos ar klaidingai įskaitytos ir šiuo atveju iš principo nesu linkęs tokiai prielaidai prieštarauti, nors prielaida ir lieka tik prielaida. Abejonių gali sukelti pats *V* majuskulas. Jis nebūtinai galėjo būti parašytas. Be to, tokiu atveju labiau tikėtinas majuskulas *W*, o ne *V*⁴⁴, taigi reikia kalbėti ne apie tris, o apie penkias lazdeles. Tačiau, šiaip ar taip, išskyla Vladimiro, taigi ir *rusų* nusiklausymo *prūsų* (perteikėjo, Tegerno benediktinų ir pan., ir pan.) klausimas. O kodėl, net ir gerai nusiklausius *prūsų*, čia negalėjo būti minimas Vladimiras? Juk Petras Damianis nežino tokio vardo, nors rašo apie Rusiją. Tiesa, tai labai mįslinga Rusija, bet tai juo labiau galėjo nulemti ir mįslingo Vladimiro atsiradimą labai mįslingo perteikėjo pasakojime.

Priėmus aptartąją prielaidą, sustiprėtų Rusijos tikimybė Kvedlinburgo analų *Ru-*

⁴⁴ Titmaro kronikoje rašoma *Wlodemirus* – Thietmari merseburgensis episcopi chronicon. Hannovera, 1889, p. 96, 236,

sijos ir Lietuvos paribyje. Bet tokiu atveju iš karto iškiltų kitas klausimas: kam apskritai reikėjo minėti kažkokią niekam nežinomą Lietuvą. Titmaras taip ir pasiėlgė, tik vertindamas ne Rusiją, o Prūsiją. O tai buvo labai logiška: juk kalbėta apie Lenkijos (nors ir menamų) interesų zoną. Tada vėl reikėtų pradėti visą kalbą nuo Brunono palaikų ir jo laiško Henrikui II.

Apibendrinanti išvada

Brunono Kverfurtiečio žūties lokalizacijos versijos analizuotinos tik susiejus hagiografinius kūrinius ir mikrohagiografiją. Būtent tai padarę galime kalbėti apie pradinę prūsiškąją (slepiančią savyje lietuviškąją), dokumentuojamą nuo XI a. antrojo ketvirčio rusiškąją ir neabejotinai nuo XII a. pirmosios pusės paliudijamą vengriškąją versijas. Dvi pastarosios „atitrūksta“ nuo pradinės ir tai mažina jų patikimumą. Atliktą versijų apžvalgą galima laikyti tik preliminaria, nes apžvelgti tik Brunono Kverfurtiečio problematiką apimantys šaltinių tekstai. Platesnes ir tvirtesnes išvadas bus galima padaryti tik išanalizavus šaltinių informacijos santykį visa šių šaltinių apimtimi, o tai pareikalautų ne vienos istorikų kartos darbo.

DIE MIKROHAGIOGRAPHIEFRAGE DES HEILIGEN BRUNO

Edvardas Gudavičius

Zusammenfassung

Die Hagiographie des heiligen Bruno bilden drei Werke. Zwei von ihnen gehören dem Marterungstypus (*Passio*): der Wipertsbericht (die 1. Hälfte des 11. Jh) und „Das Leben des heiligen Romuald“ von Peter Damiani (die 40. Jahre des 11. Jh.). Das dritte – ein Gesamtwerk der Lebens- und Marterungsbeschreibung (*Vita et Passio*) – ist nur in einer späten Querfurter Redaktion (die Wende des 15. und 16. Jh.) erhalten. Die Ortsfeststellung der Ereignisse Wiperts

bezeugt Preußen, „Das Leben des heiligen Romuald“ – Russland, die Querfurter Redaktion – Böhmen und Ungarn. Außer der Hagiographiewerken spiegeln die Legende auch ihre Bruchstücke in den Chroniken und Traktaten ab. Sie bilden die sogenannte Mikrohagiographie, welche die Gesamtansicht der Legende in ihren Ortsfestellungsvarianten darbringt. Man sieht in der Chronik Thietmars von Merseburg (1018) die Übergabe der Anfangserzählung, wo man über die

Ereignisse in Preußen spricht. Thietmar schreibt über den Martertod des Heiligen im Grenzgebiet Russlands und Preußens und berichtet über den Loskauf seines Leibes durch den Polenfürsten (ohne die Ernennung des Landnamens) Boleslaw den Tapferen. Dabei benutzte Thietmar die Anmerkung der Quedlinburger Annalen (etwa 1009), welche über das Grenzgebiet Russlands und zum ersten Mal ernanntes Litauens sprach, hat aber ihm unbekanntes Litauen ins Preußen umgewandelt. Die Mikrohagiographie entwickelte sich weiter in Sachsen auf dem Grund des Thietmarberichtes, hat doch die Ortsergebnisse schon in Böhmen und Ungarn festgestellt. Darüber können wir aus "Den Werken der Magdeburger Erzbischöfe" (das zweite Viertel des 12. Jh.) erfahren. Die Verschmelzung der Tradition beider großen Missionare Ottos III – des böhmischen Bischofs Adalbert und Brunos von Querfurt – verursachte solche Umwandlung (der Pole Boleslaw wurde später als der Böhme Boleslaw angenommen). Endgültige Schöpfung dieser Entwicklungsrichtung ist die Querfurter Redaktion. Die Entwicklung der selbst preußischen Version ist in dem Bericht Wiperts festgestellt, daran aber kam sie zum

Ende. In "Dem Leben des heiligen Romualds" sehen wir die Ortsfeststellung Russlands (ohne Namenbezeugung "des Russenkönigs"). Man tauft hier diesen Herrscher und sein Land, was schon vor zwanzig Jahre ohne die Teilnahme des (damals sehr) jungen Brunos geschehen wurde. Alle drei Hagiographienwerke der Brunolgende haben dieselbe Tatsachefabel: die Scheiterhaufenerprobung – die Taufe des Häuptlings – die Ermordung des Heiligen. Es ändert aber überall die Ortsfeststellung. Man spricht von der Leibesbestattung, von den darüber errichteten Kirchen oder Klöstern, von den Heilungswundern – von allem, was für die Kanonisation unentbehrlich ist. Es gibt aber keine Spur solcher Einrichtungen in Sachsen, Böhmen, Ungarn und Russland, denn hatten das Leib die Polen losgekauft. Manche glaubenswürdige Spure findet man in Polen. Es ist aber bisher unmöglich sie zu bestätigen: alles hat die Heidenrevolte der 30. Jahre des 11. Jahrhunderts vernichtet. Der Bericht Thietmars bleibt aber unverneinbar: alles ereignete sich in dem Anmaßungenraum von Boleslaw dem Tapferen, was damals als Preußen verstanden wurde.

*Įteikta 2009 07 10
Priimta spaudai 2009 07 15*